Felhagyott szőlők, gyümölcsösök „kultúrreliktumai”, védett növényei és kezelési lehetőségei

Bőhm Éva Irén

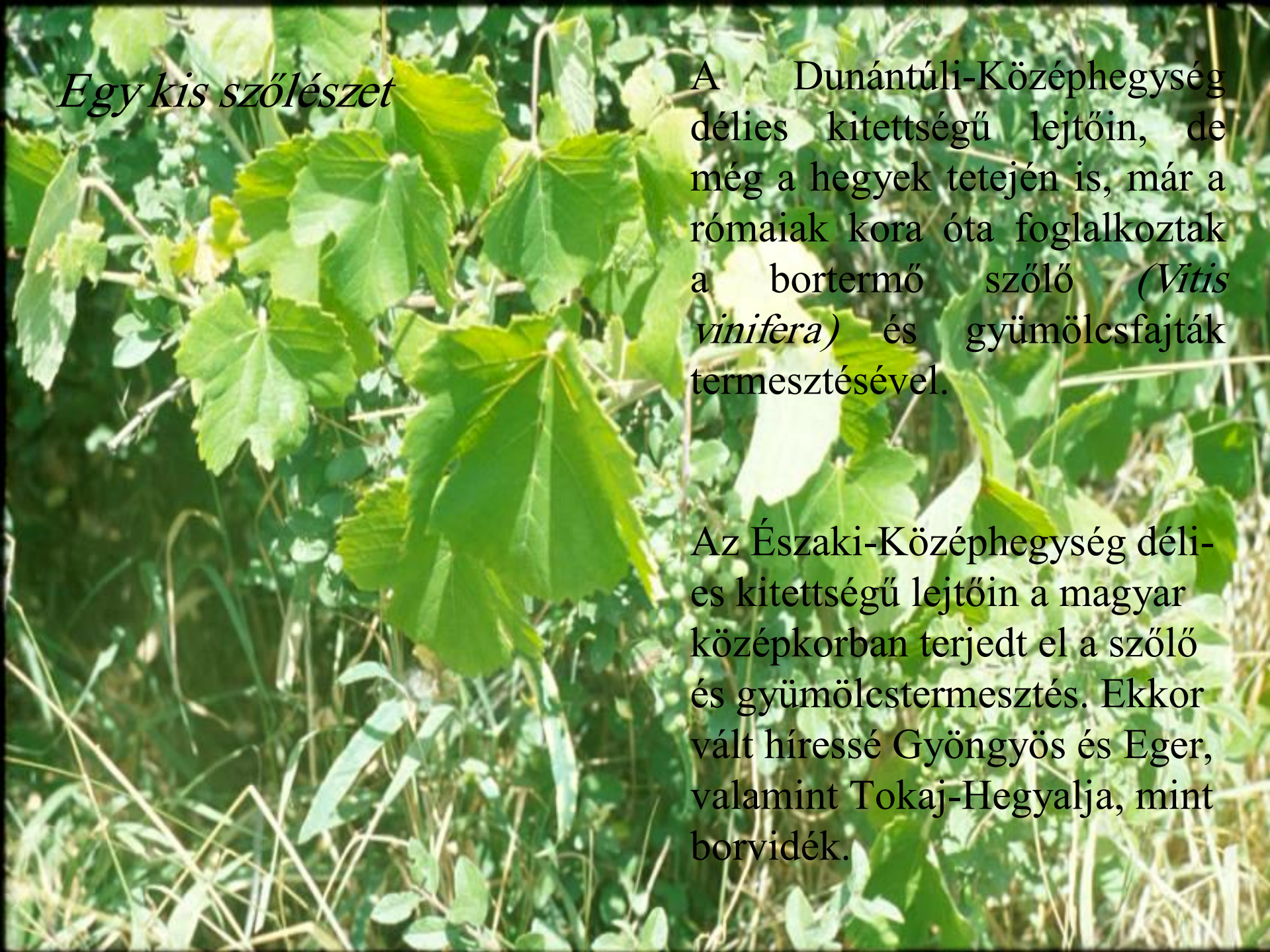

Egy kis szőlészet

A Dunántúli-Középhegység délies kitettségű lejtőin, de még a hegyek tetején is, már a rómaiak kora óta foglalkoztak a bortermő szőlő *(Vitis vinifera)* és gyümölcsfajták termesztésével.

Az Északi-Középhegység déli-es kitettségű lejtőin a magyar középkorban terjedt el a szőlő és gyümölcstermesztés. Ekkor vált híressé Gyöngyös és Eger, valamint Tokaj-Hegyalja, mint borvidék.

Ma a síkságon termelnek szőlőt

Valamikor még a hegyek tetején is ott voltak a szőlőparcellák, de az 1880-as években Észak-Amerikából behurcolt szőlő-gyökértetű (filoxéra) pusztítása után hatalmas területek maradtak parlagon.

Ma a síkságon termelnek szőlőt

Később gyümölcsösök, majd amerikai alanyszőlők termőhelyei, ma többnyire teljesen felhagyott területek vagy hétvégi telkek vannak az egykori szőlők helyén.

Üröm: Kő-hegy: az alapkőzet dolomit, triász-mészkő és lösz.
A tájidegen *Pinus nigra* eltávolítása, valamint a cserjések visszaszorítása lenne a feladat.

A háttérben a Szénások Európa-diplomás területe, ott már homok és dolomit az alapkőzet.

Vajon milyen lehetett az eredeti erdőssztyep-vegetáció?

A MÉTA élőhely-térképezés mm-ÁNÉR kategóriái szerint a következő növénytár-sulások helyén alakí-tották ki az egykori szőlőteraszokat a dél-nyugati lejtőkön. A gyümölcsösöket a dél-keleti lejtőkön művelték.

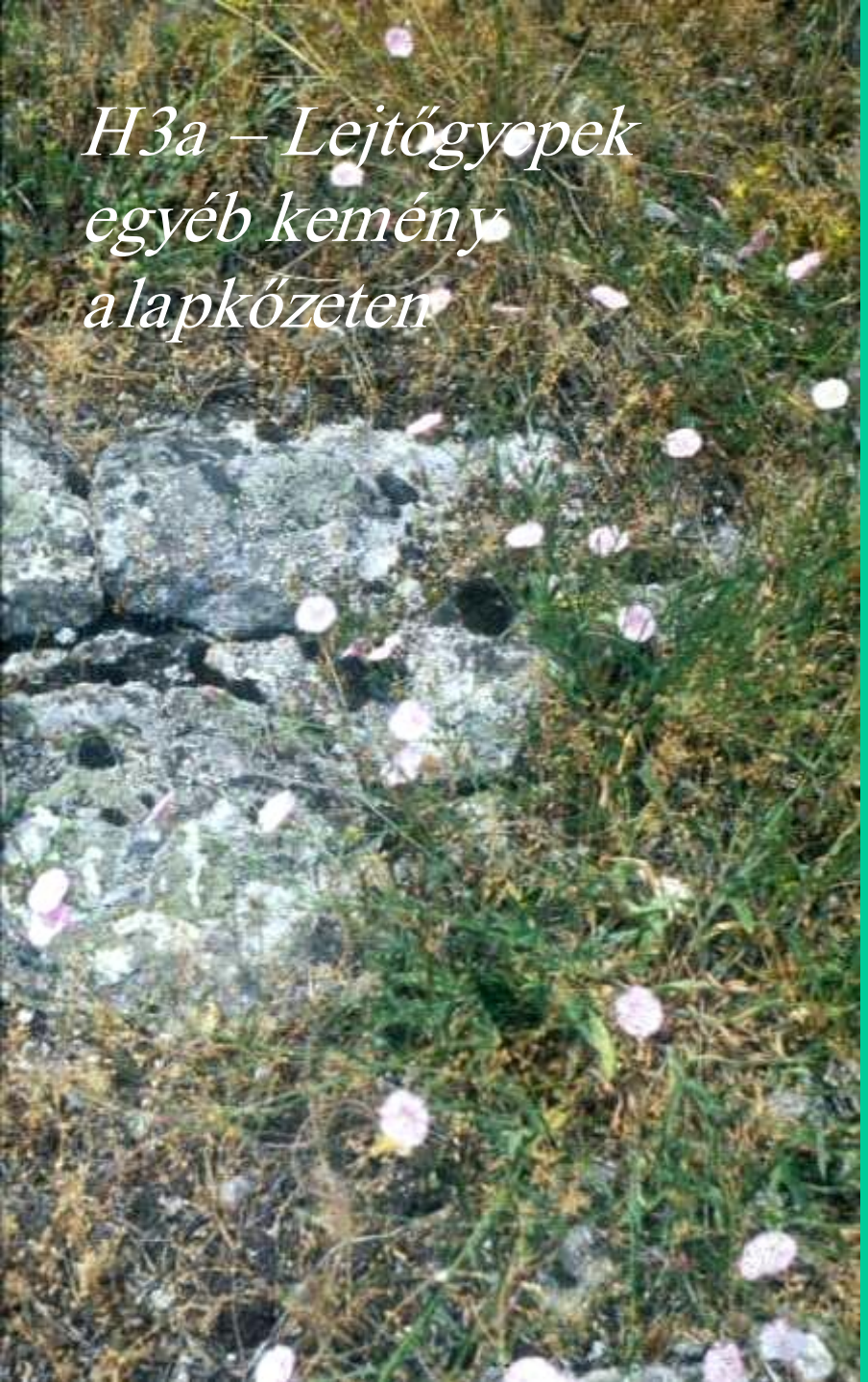

H3a – Lejtőgyepek egyéb kemény alapkőzeten

Alapkőzet: triász mészkő, ritkábban dolomit.

Eredeti növénytársulás: *Cleistogeni-Festucetum sulcatae.*

Védett növényfajok: *Digitalis lanata, Convolvulus cantabrica, Jurinea mollis, Stipa pulcherrima, Sternbergia colchiciflora, Stipa dasyphylla, Adonis vernalis, Erysimum odoratum, Pulsatilla grandis.*

Példák: Üröm, Kő-hegy, Kisdomb, Pilisborosjenő: Nagy-Kevély, Pilisszántó felett: Pilishegy, Csobánka: Oszoly-fennsík keleti széle stb.

Eredeti növénytársulás: *Campanulo-Stipetum tirsae.*
Védett növényfajok: *Stipa tirsa, Campanula macrostachya, Dictamnus albus, Helictotrichon compressum (= Avenula compressa), Echium russicum, Stipa pulcherrima, Stipa dasyphylla stb.*

Példák: Pomáz: Kő-hegy, Messalia, Kis- és Nagy-Csikóvár (Kartáliák), Szentendre: Szmerdán-dűlő, Izbégi legelő, Kéki-dűlő, Szarvas-hegy, Pismány-hegy "Orlovác", Saskő, Kada-csúcs, Visegrád: Fekete-hegy stb.

Digitalis lanata Ehrh. -- gyapjas gyűszűvirág

Békásmegyer, Üröm, Pilisborosjenő és Pomáz környékének fokozottan védett, dekoratív, kétéves növénye.

Nagyon gyakori, sőt tömeges a filoxéra-vész után felhagyott egykori szőlőparcellák helyén.

H4 – Félszáraz írtásrétek, száraz magaskórósok és erdőssztyeprétek

Alapkőzet: triász mészkő, dolomit, andezit, lösz
Eredeti növénytársulások: *Cirsio pannonici-Brachypodietum pinnati.*

Védett növényfajok: *Stipa pennata, Stipa tirsa, Stipa dasyphylla, S. pulcherrima, Carex halleriana, Pulsatilla grandis, Echium russicum, Aster amellus, Linum flavum, Linum tenuifolium stb.*

Orchis morio L. -- agárkosbor

Védett növényfajok még:

Polygala major,
Campanula macrostachya,
Centaurea sadleriana,
Orchis ustulata,
Orchis morio,
Orchis purpurea,
Orchis tridentata,
Himantoglossum adriaticum
stb.

Stipa pennata L.--
pusztai árvalányhaj
Visegrád és környéke:
felhagyott szőlők, gyümölcsösök

H5a – Kötött talajú sztyeprétek (lösz, agyag, nem köves lejtőhordalék, tufák)

Alapkőzet: elsősorban lösz
Eredeti növénytársulás: *Salvio-Festucetum rupicolae.*

Védett növényfajok: *Stipa pennata, Stipa pulcherrima, Helictotrichon sp., Dianthus collinus, Centaurea sadleriana, Adonis vernalis, Iris pumila stb.*

Példák: a felhagyott szőlők, gyümölcsösök helyén ez a leggyakoribb.

M6 – Sztyepcserjés

Alapkőzet: elsősorban lösz

Eredeti társulások: *Amygdalaetum nanae, Crataego-Cerasetum fruticosae.*

Védett növények: *Amygdalus nana, Vinca herbacea, Adonis vernalis, Dictamnus albus, Phlomis tuberosa, Iris variegata, Erysimum odoratum, Inula germanica stb.*

Példák: Szentendre és Pomáz környékén pusztulóban, Békásmegyer, Üröm stb.

Alapkőzet: triász mészkő, bazalt, andezit
Eredeti növénytársulás: *Ceraso mahaleb-Quercetum pubescentis.*

Védett növényfajok: *Lathyrus pannonicus susbp. collinus, Carduus collinus, Aconitum anthora, Phlomis tuberosa, Achillea crithmifolia, Poa pannonica.*

Példák: Szentendre: Saskő, Pismány-hegy „Orlovác”, Szmerdán-dűlő, Izbégi legelő, Pomáz: Kő-hegy, Visegrád: Fekete-hegy stb.

Eredeti növénytársulás: *Cotino-Quercetum pubescentis.*

Védett növényfajok: *Coronilla coronata, Limodorum abortivum, Carex halleriana.*

Példák: Pilisszántó, Ziribár, Piliscsaba, Kis-Széna-hegy stb.

Eredeti növénytársulás: *Corno-Quercetum pubescentis*

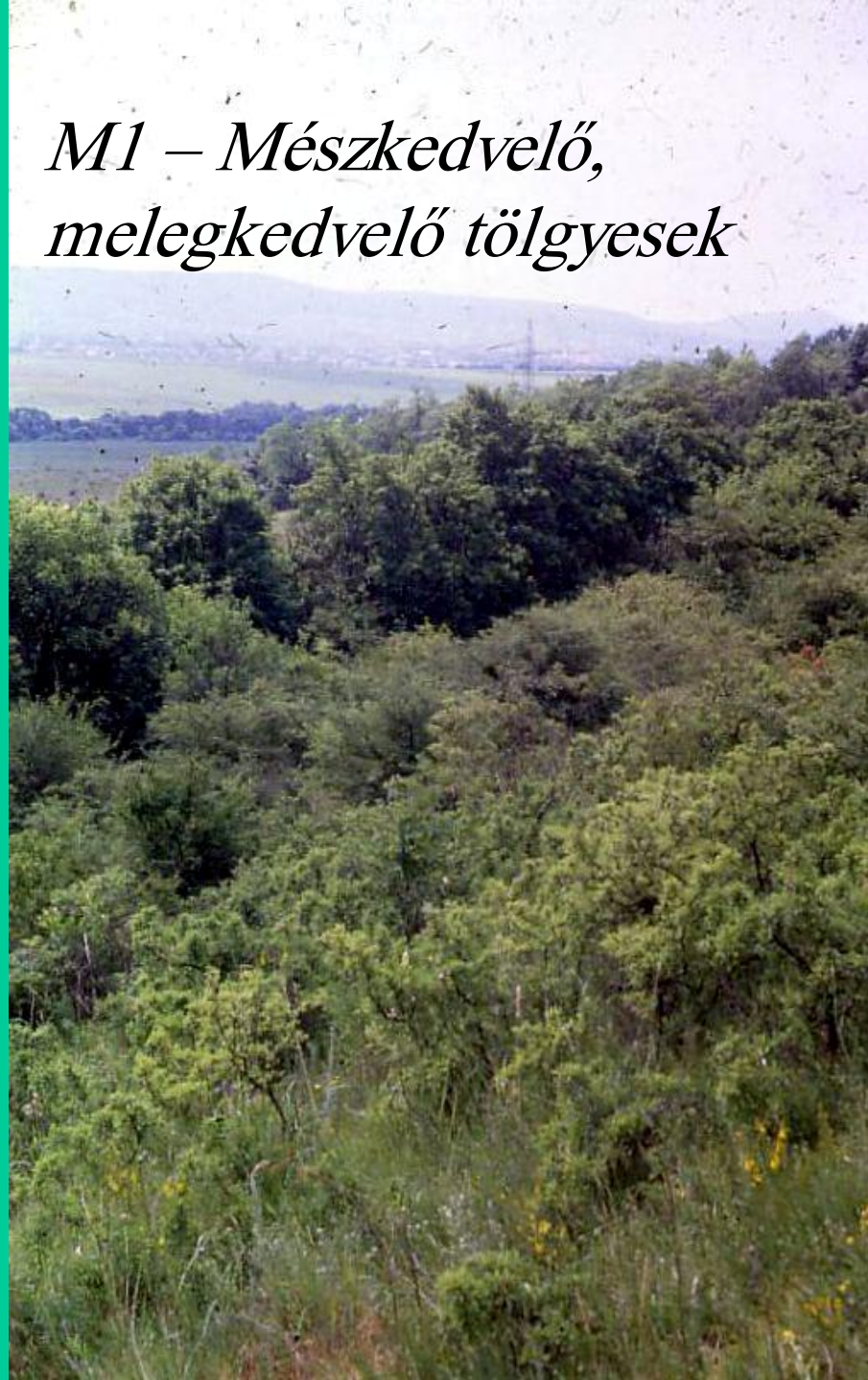

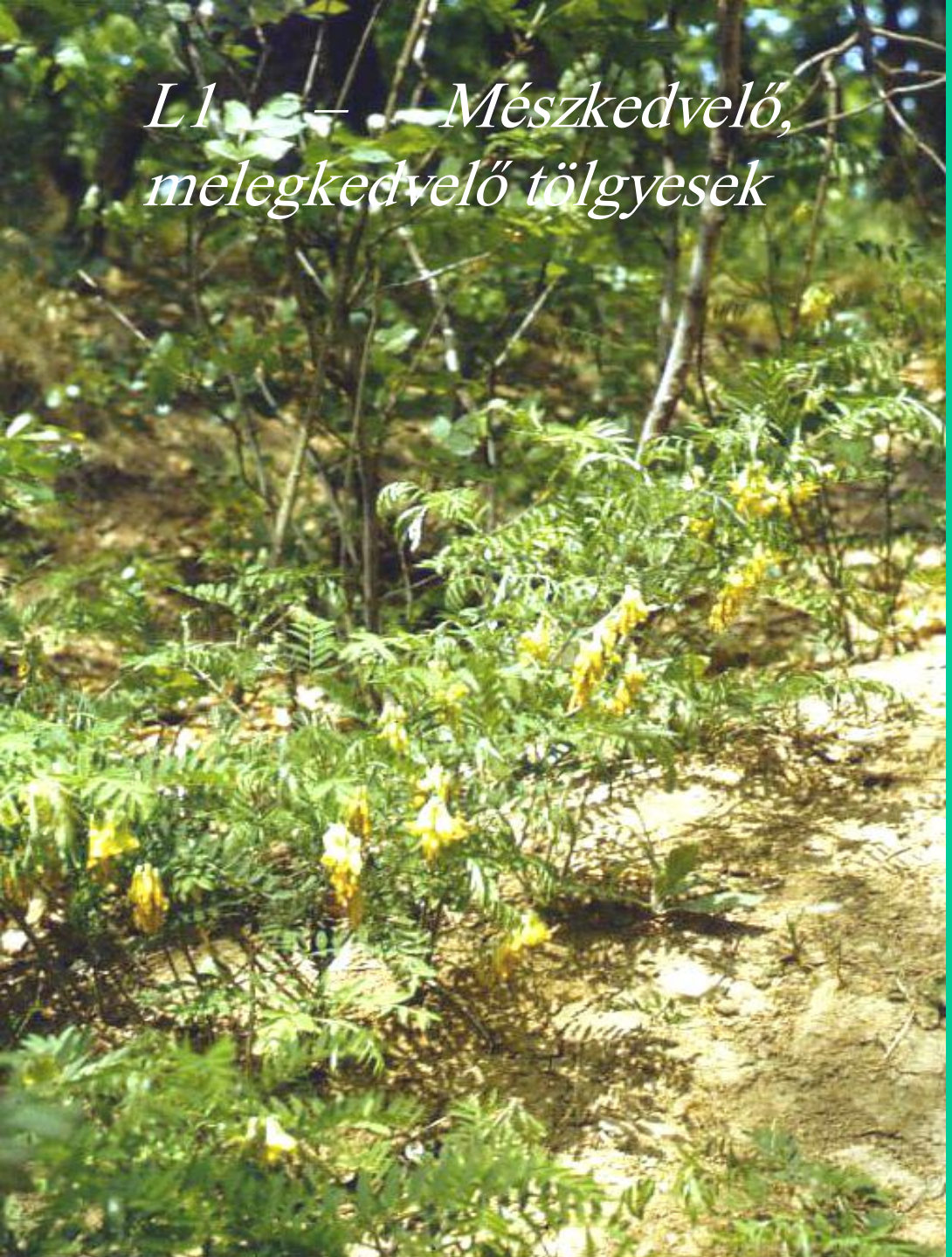

L1 – Mészkedvelő, melegkedvelő tölgyesek

Alapkőzet: triász mészkő, andezit
Eredeti növénytársulás: *Vicio sparsiflorae-Quercetum pubescentis.*

Védett növényfajok: *Dictamnus albus, Vicia sparsiflora, Orchis purpurea, Iris graminea, Iris variegata, Himantoglossum caprinum stb.*

Példák: Piliscsév: Basina-hegy, Piliscsaba, Kis-Széna-hegy, Pomáz: Kő-hegy, Szentendre: Saskő, Pilisszentkereszt, Szurdoki gerinc stb.

P45 – Fáslegelők, fáskaszálók, felhagyott legelőerdők, gesztenyeligetek

Példák: Pomáz, Kő-hegy (gesztenyeliget), Szentendre: Bubán-hegy (fáskaszáló gyümöl-csösben), ma már nagyon ritka.

A középkori eredetű szőlőkultúra művelési módja a következő volt. Kapával lyukakat vágtak a földbe, ebbe került a gyökérnemes szőlővessző.

A lösszös talajon az utak a több évszázados használat és a csapadék hatására lösz-mélyutakká váltak.

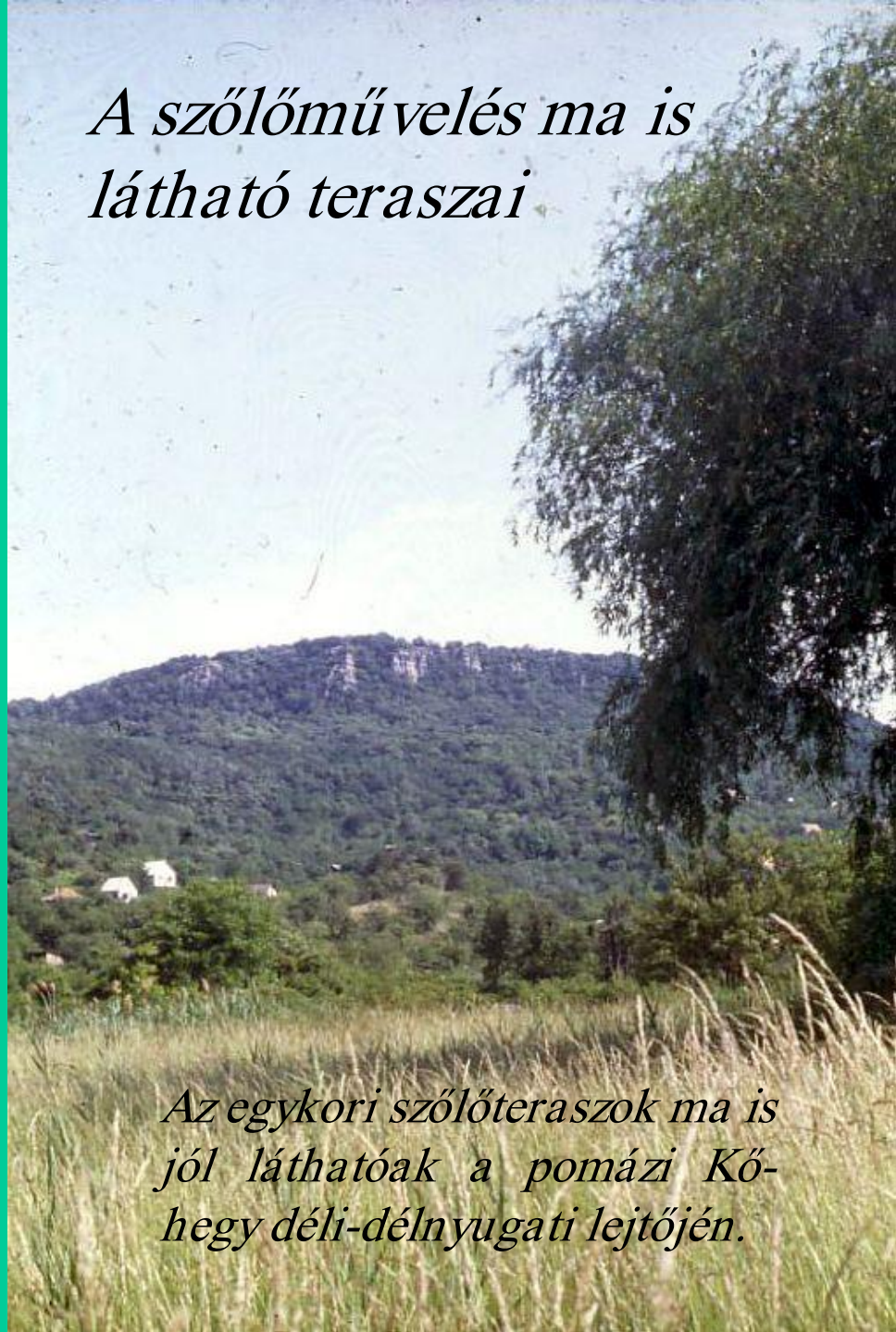

A szőlőművelés ma is látható teraszai

Az egykori szőlőteraszok ma is jól láthatóak a pomázi Kő-hegy déli-délnyugati lejtőjén.

Kultúrreliktumok

A mezsgyéken maradtak fenn a valaha régen ültetett kultúrnövények, (pl. a gyümölcsfajták alanyai, feltételezhetőn ilyen a védett *Pyrus nivalis* és alakköre), gyógynövények *(Mentha piperita, Melissa officinalis, Lavandula angustifolia)*, dísznövények *(Syringa vulgaris stb.)* is.

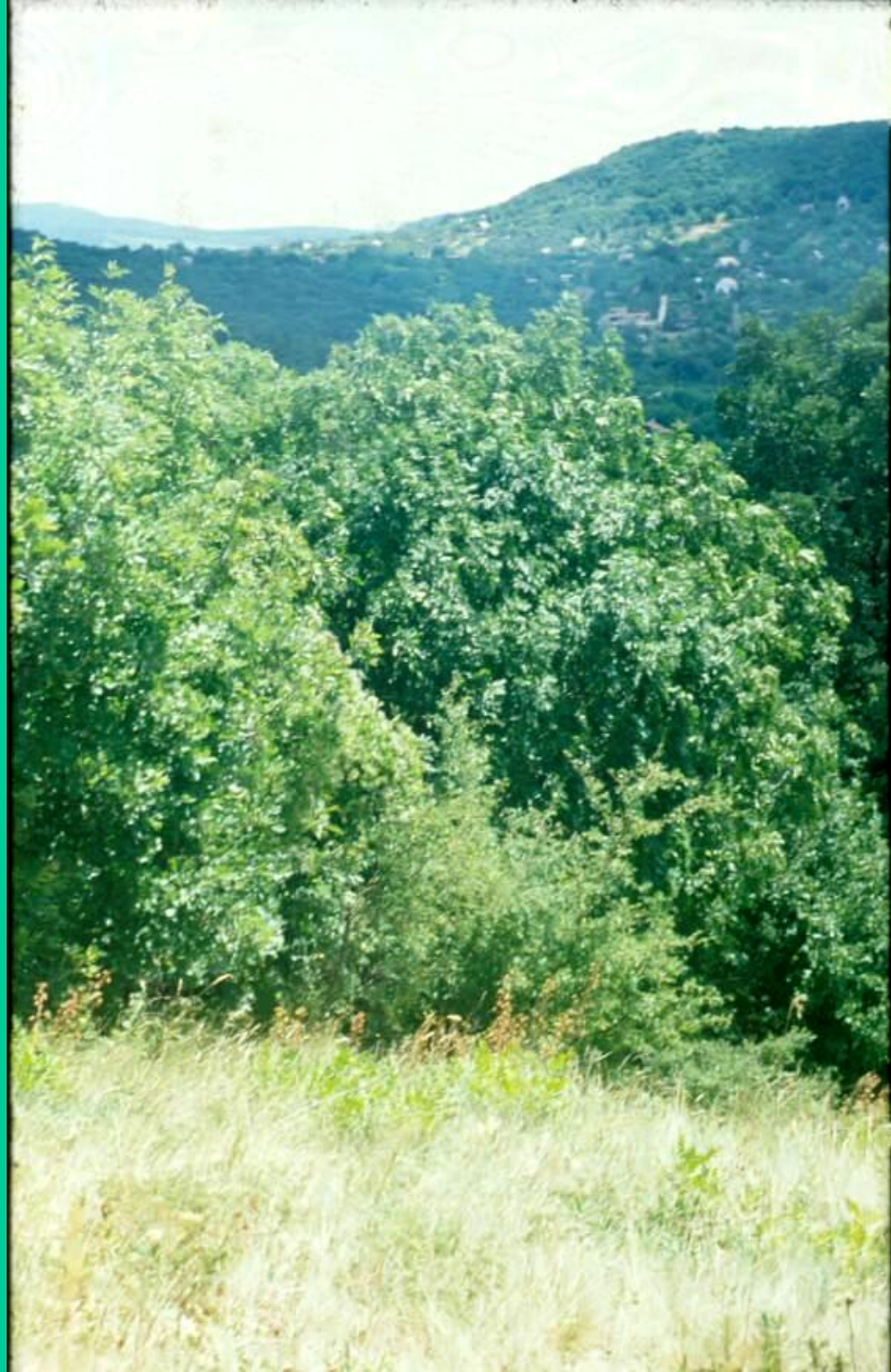

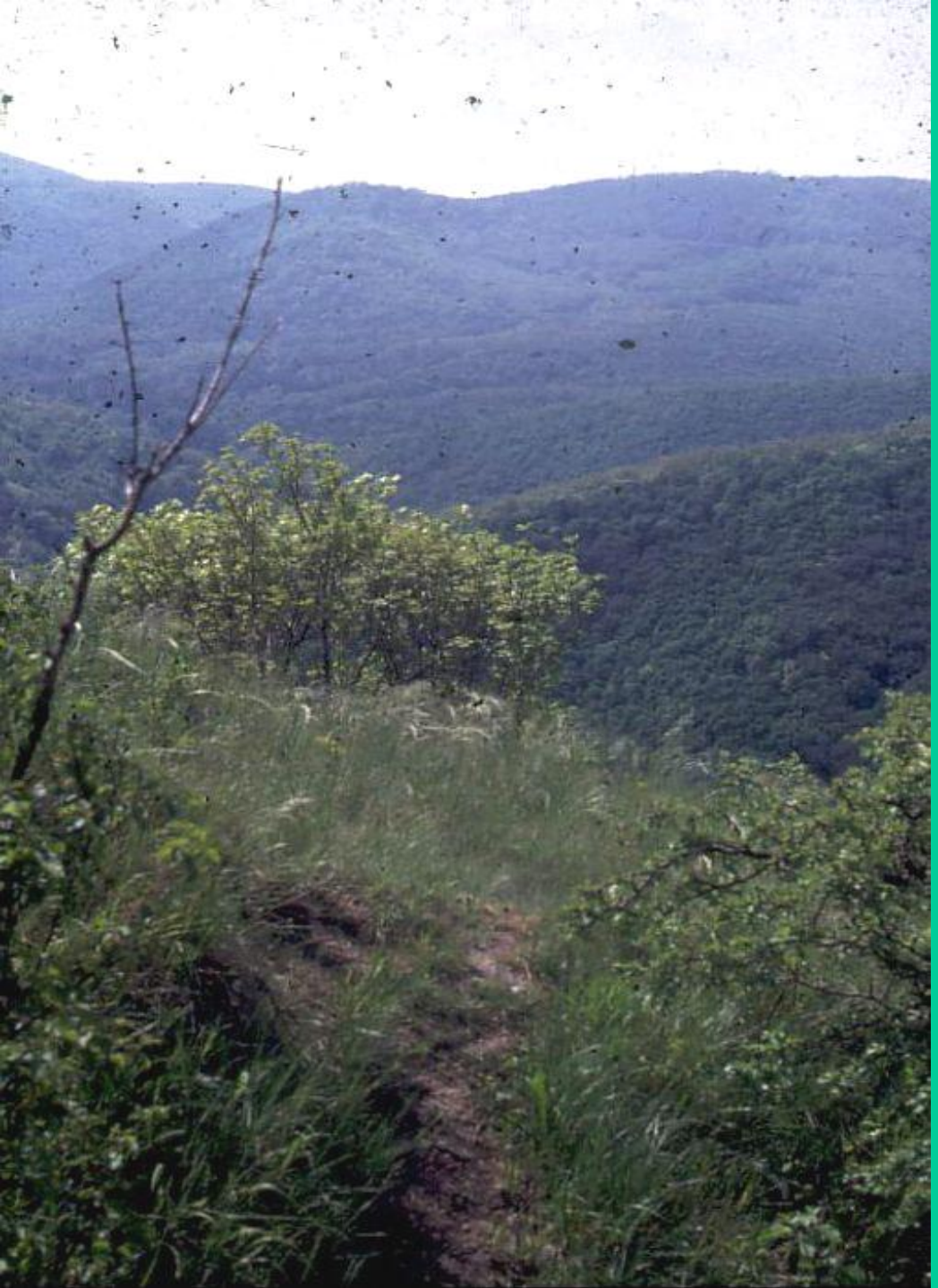

Kultúrreliktumok

Ezek a mezsgyék még a ma már beerdősült területeken is nyomon követhetők, de a Visegrádi-hegység néhány pontján sztyepréteken is jól láthatóak.

Mezsgyék a visegrádi Feketehegyen, a Panoráma-út felett.

Kultúrreliktumok

A pomázi Kartáliákon él a ritka és védett *Pyrus nivalis subsp. orientalis var. schilberszkyana.*

Gyakoriak a termesztett gyümölcsfajták utódai: (*Prunus domestica, Malus domestica, Pyrus communis, Mespilus germanica, Cydonia oblonga, Juglans regia).* stb.), valamint a *Pyrus pyrasterrel* alkotott spontán hibridjeik (*Pyrus x amphigenea*) is.

Hibridek, de ritkák és védettek

Virágzó Pyrus x pannonica Terpó

Terméses Pyrus x pomazensis Terpó

Kultúrreliktumok
Pyrus x pannonica
var. laurifolia

Néhány gondolat a felhagyott szőlők, gyümölcsösök kezeléséről

A filoxéra-vész után felhagyott területek, ha azokra visszatelepült az erdőssztyep vegetáció, általában ellenállnak a cserjésedésnek.

Az elmúlt évtizedekben felhagyott területeken igen erőteljes a cserjésedés.

Veszélyeztető tényezők

1. *Gyomosodás*
2. *Cserjésedés*
3. *Vadkár*
4. *Tűzveszély*
5. *Illegális hulladéklerakás*
6. *Hétvégi telkek kialakítása*
7. *Illegális motorozás és terepjáró-versenyek*
8. *Beépítés*

Mi lenne a megoldás?

Az utóbbi évtizedekben felhagyott területeken áthatolhatatlan, többnyire töviskes bozótok alakultak ki.

A megoldás? Talán a cserjésedés visszaszorítása, de ennek nagyok a költségei.

Ezeket a területeket mindenki elkerüli.

Mi lenne a megoldás?

Az évekkel ezelőtt beadott védelmi javaslatok mielőbbi elbírálása, mivel ezek a területek, mint védelmi zónák (puffer-területek) is kiválóak lehetnének.

Ugyanakkor hihetetlen a diverzitás, védett és ritka fajok utolsó menedékei a filoxéra-vész után felhagyott szőlők, gyümölcsösök.